

A megnevelt nevelő

Rokó szemétdomb

Olvasás közben próbáltam magamnak megfogalmazni, mi az oka annak, hogy válaszfalat érzek Bertolt Brecht A nevelő című tándrámája és befogadói hajlandóságom között. Arra a következtetésre jutottam, hogy a darab és köztem Hiányérzet kőműves emel falat. Mert bár sarkosan kerek egész a dráma; Läufter nevelő túlságosan kész már amikor megismerkedünk vele: „megzabolázott, beidomított”, ahogy a kaposvári előadásán el nem hangzó prologus állítja. S hiába mondják róla a korcsolyázó polgárlányok hogy kemény fickó, ezt semmivel sem igazolja. Viasszafejlődési regénye túlságosan kurta szakaszt képez, voltaképpen csak a végző, véres tett — önkasztráció — van hátra, hogy a szó minden értelmében steril nevelője legyen a porosz junkerek csemetbének, vagy a feljövőben lévő polgáriság gyermekeinek. A másik távol tartó ok merőben pszichikai, nem is kell magyaráznom...

Talán éppen így érvényesül a V-effektus, a brechti elidegenítés, s mintegy nagyítón át szemléljük a színpadon ábrázolt társadalmi jelenséget, hogy hideg fővel foglalhassunk állást? Nem dogma ez, ő maga bizonyította saját esztétikai-dramaturgiai koncepciójáról élete utolsó szakaszában, meglepve ezzel még azt a Giorgio Strehlert is, akinek személy szerint a legnagyobb Brecht-élményemet köszönhetem, amikor a Teatro Piccolo előadásában a szecuáni jólék című drámát a commedia dell'arte stílusával hozta színre. Azt hiszem, Brecht azért módosított az „epikus

színház” elméletén, mert elidegenített nézőtábor esetén lemérhetetlen a hatás, következőképpen a tanulságok fogamzóképesége a lelkekben. Valahogy így álltunk fel A nevelő bemutatójakor; nem tudni mi él majd bennünk az előadás után ebből a prologusától, epilógusától fosztott — így német jellegét hangsúlytalanabbá tett — drámából. Talán ez az itt ki sem mondott figyelmeztetés: „Mai diákok, mai tanítók, / Nézzetek: ilyen szolgállelkű volt. / S ne folytassátok ezt a hosszú sort!”

A tragikus sorsú, XVIII. századi német író, Jakob Michael Neinholt Lenz drámája Brecht művének fundamentumát képezi. A cselekmény előbb két, majd három erős szálon fut: ott vagyunk von Berg őrnagy birtokán, de egy halléi diákta nyán is, majd egy falusi iskolában. Fritz diák úrfi illegálisan ismerkedik Immanuel Kant filozófiai és esztétikai tanáival, miközben Insterburgban maradt Gustchenje után eped Klopstock-versekkel. Am a von Berg lány pótszerű használja a tört gerincét kétes nemi győzelemmel kúráló Läufter házi tanítót, akit lakájként kezelnek ebben a rokó hiwalkodás mögé bújó sivár nemesi udvarházban.) Az őrnagy né magakellő, művészhajlamokkal vert sznob, az őrnagy militáns eszméktől zavaros fejű, farkas junker.) S van itt még egy szép eredményű udvarló, a minden mozdulatát pas-okká kooreografáló, minden szavával bőkoló gróf Wermuth. Ez a világ ilyen evidenciákra alapul: „A csődöröknek és kancáknak muszáj, de az

ember szabad, hogy ne tegye azt meg.” A megalázott, ám jótáplált nevelőnek a sikeres nemi felvilágosító óra után menekülnie kell; egy falusi iskolában újabb — a bemutatón visszataszítóan naturális, végsőkig részletezett — kilengés után megfosztja magát férfiasságától, így válva a fennálló rend tökéletes kiszolgálójává mindenben, ahogy ezt hangsúlyozza is. Hátborzongató alternatíva. Sánta „boldog vég”, hogy Lise, az iskola-mester gyámleánya így is vállalja vele a frigyét. Ahogy brechtien gúnyos végkiíjelet, amikor Fritz úrfi — lám, szép az ami érdek nélkül tetszik! — nőül kéri a megesezt Gustchent. (Míg a Kantot szajkózó iskolatárs, Pätus megtagadja mesterét; elveszi a rektor lányát, hogy egzisztenciába emelkedhessen.)

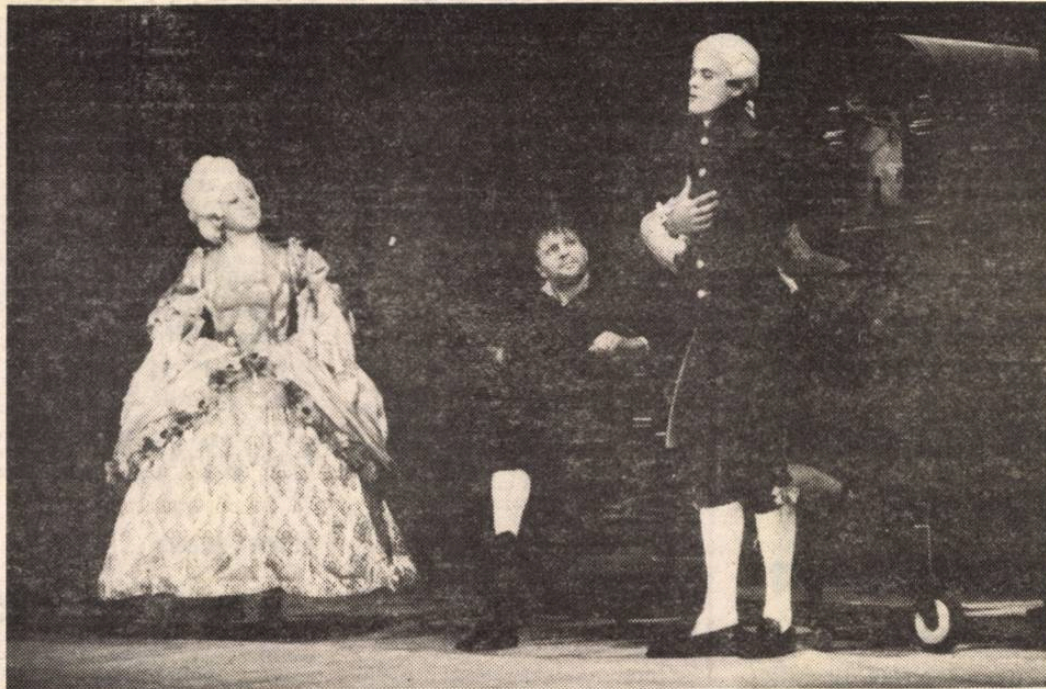
Tudom, ez így kurtán csak olyan, mint Läufter a mütét után. De talán a brechti vélemény a porosz katonaállamról — illetve „jogutódaíró”, így a megélt fasizmusról is — átüt a lecke felmondáson. Csak két cselekményfordulat-előrejelzését idézem, mint találatot. Fritz előtt Pätus menyasszonyának Bollwerk általi teherbejétéssel voltaképpen Gustchen jövője képzik meg. Läufter egy ízben — mintegy megsejtve sorsát — Abélard-t emlegeti, akit Hélois-sel folytatott viszonya miatt férfiatlanítanak.

Máté Gáborról eddigi rendezései alapján az tudatosul: a színészeknek akar nagy alakításokra alkalmat teremteni. Az Ismeri a Tejutat?, és A tribádok éjszakája igazi szerepdarab. A nevelő nem az, vagy: nem csak az. Máté azonban azzá teszi, mivel ehhez ért legjobban, lévén maga is színész. Ez nem jelenti azt, hogy mostani rende-

zésében ne lennének eredeti rendezői megoldások, markáns szituáció megfogalmazások, szerencsés dramaturgiai korrekciók. Sőt, valami zsúfoltság, túlhajtottság, mindent akarás érződik első nagyszínházi rendezésén. Azt egyébként szép — a rokó édeskes szépsége ez — meghatározó díszletelem (hangszer, bejárat, falitábla, pad stb. funkcióikkal) nehézkesen működik s ráadásul néha felfedezzük, hogy Insterburg-közi iskolabelsőként a halléi szint forgatja elénk: ott marad az árulkodó „Nem” szó a fában... (Nem brechti V-effektus a díszletező munkások megrendezett hangoskodása sem. (Rendkívül találok — és a társadalmi hovartartozásra utalok — viszont Csákányi Eszter és Cselényi Nóra jelmezei, melyek még a jellem rejtelmeibe is elkalauzolnak. (Csak egy találatukat idézem: Berg őrnagyot jelmeze egyszerre mutatja katonának és mezőgazdának.)

A közönség előadásvégi tapsa pontosan fejezte ki a színészi munka értékét. Lukáts Andor már pusztán mozgással, tartással is olyan, mint egy dickenszi segédta- nítóból, a gogoli Popricsinből a kaffikai Gregor Samsa, azaz a bogárállapot felé tartó átmeneti lény. Mozgásművészetének minden tartalékát megmozgatva is egyetlen kérdőjel-hajlítottságú, lélekben is görbe figuraként marad bennem. Játékairól — melyek a gogoli örültet alakító Darvas Ivánt juttatják eszembe — oldalakat ír- nak majd. Nehez lesz túlszárnyalni alakítását az idei évadban. Alkárcaak Igó Évát, aki Lise-ként valóban a párja: olyan mint egy szelcsavarta, csenevész fácska, melyet férgék rágnak. Rá kell döbennünk, igazi karakterszínész Igó, aki pompásan alakítja a naivát, vagy a hősnő típusú szerepeket is, de igazán akkor él, ha teremthet! Abban biztosak voltunk, hogy Molnár Piroska nagyszerű lesz. De, hogy az ordenáréságot is megmutatja nekünk a „csipkefinom” őrnagynéban, azt nem sejtettük, mert ez az a többlet, amelyet alkotásnak nevezünk. Dánffy Sándor pályájának egyik legfontosabb mérföldköve Wenzeslaus tanító. Valósággal megújult a színész a „maga hasonlóságára” tanítványokat nevelő iskolamester szerepében. Pillére az előadásnak: Heleyi László von Berg őrnagyként áll helyt. Szalma Tamás bálgúnár gróf Wermuthja pompás kabinetalakítás. Halványabbak a színház fiatal művészei. Közülük sokan antikülációs zavarokkal küszködnek a nézőtérre kásás motyogás, vagy zavaros ordítózás jut el.

A darabot Eörsi István kegyetlenül kemény fordításában, Hevesi András szellemesen szép, korba érő zenéjével játssza a színház.

Molnár Piroska, Lukáts Andor és Szalma Tamás jelenete.